

Mi a jóléti állam?

Minden elméleti irányzat kénytelen valahogyan definiálni a jóléti államot. Hogyan is tudhatnánk enélkül eldönteni, hogy a jóléti állam az industrializáció által keltett szükségletekre, avagy éppen a tőkés újratermelésre és legitimációra ad funkcionális választ? És hogyan határozzunk meg egy, a politikailag mozgósított munkásosztály lehetséges igényeinek megfelelő jóléti államot? Csak akkor leszünk képesek az egymással vitázó érvrendszerrel tesztelésére, ha a magyarázandó jelenségről azonos a felfogásunk, ha közös fogalmakban gondolkodunk.

Az egész irodalom egyik figyelemreméltó jellegzetessége a jóléti állam mibenléte iránti meglehetősen érdektelenség. A jóléti állammal foglalkozó tanulmányokat annak más jelenségekkel, mint például a hatalommal, az industrializációval, a kapitalizmus ellentmondásaival való elméleti kapcsolata motiválta; önmagában véve a jóléti államot általában csak csekély konceptuális érdeklődés övezi. Ha a jóléti államot különböztetjük egymástól, mi is áll ez a különbség? És mikor mondhatjuk valójában egy államra, hogy jóléti? Az ilyen problémák visszavezetnek felénk az eredeti kérdésre: mi is a jóléti állam?

A szokásos tankönyvi meghatározás szerint ez a polgárok elemi jólétének biztosítására irányuló állami felelősségvállalást jelent. Egy ilyen definíció egyszerűen elmege azok mellett a kérdések mellett, hogy vajon a szociálpolitika egyenjogúsító-e vagy sem, segít-e a rendszer legitimációjában vagy sem, továbbá hogy a piaci folyamat ellenében vagy azt segítve fejti-e ki hatását, és hogy végül is mit jelent az „elemi” szócska. Nem volna-e helyénvaló azt várnunk egy jóléti államtól, hogy elemi vagy minimális jóléti igényeinknél némiképp jobban elégítsen ki?

Az összehasonlító vizsgálatok első generációja ebből a fajta fogalomalkotásból indult ki. Általában minden különösebb fontolgatás nélkül egyszerűen feltételezték, hogy a társadalmi kiadások színvonalának adekvátan tükrözi az állam jóléti melletti elkötelezettségét. Az elméleti szándék valójában nem a jóléti állam megértésére, hanem inkább a politikai gazdaságtan elterjedt elméleti modelljeinek tesztelésére irányult. Azt hitték, hogy az ipari modernizáció lényegi jellemzőit megfelelően figyelembe vehetik, ha az országokat urbanizációjuk, gazdasági növekedési színvonaluk, az idős korstruktúrában betöltött aránya szerint besorolják, pontozzák. Ezzel szemben a hatalomközpontú elméletek az országokat a baloldali párok ereje

vagy a munkásosztály politikai szervezethez (working-class power mobilization) alapján hasonlították össze.

Az elsőgenerációs komparativisták megállapításait nehéz értékelni, mivel egyik elmélet mellett sem szólnak meggyőző érvek. Az összehasonlító országok számának korlátozottsága statisztikailag behatárolja az egyidejűleg vizsgálható változók számát. Így pl. amikor Cutright (1965) vagy Wilensky (1975) arra a megállapításra jutnak, hogy a gazdasági fejlettség, a maga demográfiai és intézményi (bürokratikus) korrelátumaival magyarázza leginkább a „gazdag országok” jóléti rendszerének különbségeit, akkor a munkásosztály szervezethez (mobilization) vagy a gazdasági nyitottságnak releváns mutatóit nem kapcsolják be az elemzésbe. Ezért az „industrializáció logikája” – érvelés irányába mutató következtetések megkérdőjelezhetők. És amikor Hewitt (1977), Stephens (1979), Korpi (1983), Myles (1984) és Esping-Andersen (1985) erős bizonyítékokat találhatnak a munkásosztály szervezethez (working-class mobilization)-álláspont mellett, vagy amikor Schmidt (1982, 1983) a neokorporativista, illetve Cameron (1978) a gazdasági nyitottságra alapozó magyarázat mellett törődést, ez minden esetben a lehetséges alternatív magyarázatok teljeskörű tesztelésére nélkül törtenek.¹

E vizsgálatok legtöbbje jogot formál a jóléti állam magyarázatára. Ám az, hogy egyoldalúan a kiadásokra összpontosítják figyelmüket, félrevezető lehet. A kiadások a jóléti állam elméleti lényege szempontjából pusztán másodlagosak, tüneti jelentőségűek. Továbbá a lineáris pontozási megközelítés (a több vagy kevesebb hatalom, demokrácia vagy kiadás alapján) ellentétben áll azzal a szociológiai elkötelezéssel, miszerint a hatalom, a demokrácia vagy a jólét összefüggő, strukturált jelenségek. Azáltal, hogy a jóléti államokat jóléti kiadásai nagysága alapján pontozzuk – besoroljuk (scoring), azt tételezzük fel, hogy minden kiadás egyforma súllyal esik latba. Ám egyes jóléti államok, így például az osztrák állam, juttatásai nagy részét privilegizált köztisztviselőkre költik. Ez pedig normál körülmények között nem jelenti a szociális állampolgáriság (social citizenship) és a szolidaritás melletti elkötelezettséget. Más államok aránytalanul sokat költenek rászorultsági igazoláshoz kötött szociális segélyezésre, noha kevés modern kutató értene egyet azzal, hogy a szegénység (jótékony) hagyomány megreformálását a jóléti állam melletti elkötelezettségét minősíthetjük. Más nemzetek óriási összegeket költenek a főleg a középosztálybelieknek kedvező magánbiztosítási programok adókedvezményei formájában jelentkező fiskális jólétre. Ám ezek az adókedvezmények nem is jelennek meg a költségvetés kiadási oldalán. Nagy-Britanniában a Thatcher-éra alatt az összes szociális kiadás növekedett, jóllehet ez majdnem kizárólag a nagyon magas munkanélküliség következményének volt betudható. Bizonyos programokra fordított kiadások alacsonyabb színvonalra ugyanakkor egy teljes foglalkoztatás mellett komolyabban elkötelezett jóléti államra utalhat.

Therbornnak (1983) igaza van, amikor azt állítja, hogy az állam struk-

túrából kell kiindulnunk. Melyek azok a kritériumok, amelyek alapján eldönthetjük, hogy egy állam jóléti állam-e? Erre a kérdésre háromfajta megközelítés alapján válaszolhatunk. Therborn javaslata szerint az állami tevékenységek történelmi átalakulásából kell kiindulnunk. Minimumkövetelmény, hogy egy valódi jóléti államban az állam hétköznapi rutintevékenységeinek többsége a háztartások jóléti szükségleteinek szolgáltatására irányuljon. Ez a kritérium azután messzeható következményekkel jár. Ha a rutintevékenységek nagyságát egyszerűen a kiadások és a létszám alapján kívánjuk mérni, ez azt eredményezi, hogy az 1970-es évekig egyetlen államot sem tekinthetünk valódi jóléti állammak, továbbá, hogy azokból az államokból, amelyekre általában a jóléti állam elnevezést használjuk, jó néhány nem felel meg az alkalmazott ismérvek szerint, mivel rutintevékenységeik többsége a védelemre, jogra, közbiztonságra, közigazgatásra és más effélékre irányul (Therborn, 1983). A társadalomtudósok túl könnyen készpénznek vették egyes országok önmagukról kinyilvánított jóléti állam-mivoltát. És ugyancsak túl hamar jutottak arra a következtetésre, hogy ha egyes standard szociális programokat bevezettek, már meg is született a jóléti állam.

A második elméleti megközelítés Richard Titmuss (1958) klasszikus külonbségtételére vezethető vissza a reziduális és az institutionális (intézményes) jóléti állam között. Az elsőkben az állam felelőssége csak akkor ér vényestül, ha a család vagy a piac kudarcot vall. Ez a koncepció az állam elkötelezettségét igyekszik a marginális, rászoruló társadalmi csoportokra korlátozni. A második modell ezzel szemben az egész népességre irányul, univerzális jellegű, és a jólét mellett intézményes elkötelezettséget testesít meg. Elvben ez a modell a jóléti kötelezettségeket a társadalmi jólét szempontjából létfontosságú összes elosztási területre kiterjeszti.

A Titmuss-féle megközelítés megtermékenyítő hatással volt az összehasonlító jóléti állam-kutatás számos új irányzatára. (Korpi, 1980; Myles 1984; Esping-Andersen és Korpi, 1984, 1986; Esping-Andersen, 1985, 1987.) Ez a megközelítés arra kényszeríti a kutatókat, hogy a kiadások felkete dobozából elmozduljanak a jóléti állam tartalma felé: vizsgálják a célt, illetve az univerzális programokat, a jogosultság feltételeit, a juttatások és szolgáltatások minőségét, és talán legfontosabb összetevőként azt, hogy az állampolgári jogok kiterjesztésével az állami felelősség milyen mértékben öleli fel a foglalkoztatást és a munka világát. A jóléti állam-tológia felé való elmozdulás az egyszerű lineáris alapon történő rangsorolásokat nehezen tarthatóvá tette. Fogalmilag itt kategorikusan különböző fajta államok összehasonlításával állunk szemben.

A harmadik megközelítés elméleti alapon igyekszik meghatározni azokat az ismérveket, melyek alapján a jóléti államok tipologizálhatók. Ez történhet a tényleges jóléti államok valamilyen elméleti modellhez való mérésével, és azután egyes programok vagy a teljes jóléti állam eszerinti osztályozásával. (Day, 1978; Myles, 1984) De ez történelmietlen, és nem ragadja meg szükségképpen azokat az ideálokat vagy elképzeléseket, melyek

megvalósítására a valós történelmi szereplők a jóléti államért folytatott harcuk során valójában törekedtek. Ha célunk olyan kauzális elméletek ellenőrzése, melyek kiterjednek a társadalmi aktorokra is, akkor a jóléti állam fejlődéstörténete szempontjából fontosnak ítélt aktorok tényleges követeléseiből kell kiindulnunk. Nehéz elképzelni, hogy bárki is önmagáért a költésért, a kiadásokért küzdött volna.

A JÓLÉTI ÁLLAM ÚJRAFOGALMAZÁSA

Csak kevesen vitatják T. H. Marshall (1950) nézetét, miszerint a szociális állampolgáriság alkotja a jóléti állam eszmei magját. De ez a fogalom bővebb kifejtést igényel. Mindenekelőtt tartalmaznia kell a szociális jogok biztosítását. Ha a szociális jogok megkapják a tulajdonjogok jogi és gyakorlati státusát, ha sérthetetlenek lesznek, és ha az állampolgári mivolt, nem pedig a teljesítmény alapján járnak, akkor ezek az egyén piaccal szembeni státusának árujellegtől való megszabadítását, dekommodifikációját is megtestesítik. Ám a szociális állampolgáriság fogalma egyben társadalmi rétegződést is magában rejt; az ember állampolgári státusa osztályhelyeztetelére versenyezni fog, vagy akár helyettesítheti is azt.

A jóléti állam nem érthető meg pusztán az általa biztosított jogok alapján. Figyelembe kell venni azt is, hogyan fonódnak össze az állami tevékenységek a piac és a család szociális ellátásban játszott szerepével. Ez az a három fő elv, melyet bővebben ki kell fejtenünk, mielőtt a jóléti állam elméleti meghatározására vállalkoznánk.

JOGOK ÉS DEKOMMODIFIKÁCIÓ

A prekapitalista társadalmakban csak kevés munkás volt teljesen árujószág, abban az értelemben, hogy túlélése munkaerejének értékesítésétől függött volna. Csak ahogy a piac univerzálissá és uralkodóvá vált, az hozta magával az egyén jólétének a pénzkapcsolatoktól való teljes függését. A társadalom megfosztása azon intézményi rétegeitől, melyek a munkaszereződéstől függetlenül is biztosították a társadalmi reprodukciót, azt jelentette, hogy az emberek áruvá váltak. Ezzel szemben a modern szociális jogok kialakulása a tisztá árujelleg fellazulását hozza magával. A dekommodifikáció megjelenik, ha egy szolgáltatást jogként nyújtanak, és ha egy személy a piacra való támaszkodás nélkül is képes biztosítani létfenntartását.

A szociális segély vagy a társadalombiztosítás egyszerű jelenléte nem szükségképpen jelent szignifikáns dekommodifikációt is, ha egyben nem szabadjára fel alapvetően az egyént a piaci függőség alól. A rászorultsági igazoláshoz kötött segélyezés bizonyára képes arra, hogy védőhálóul, utolsó mentésárul szolgáljon. Am ha a juttatások alacsonyak és társadalmi stigmatizációval járnak, a segélyrendszer a legnyomorultabbak kivételével min-

denkít rákényszerít a piacon való részvételre. Pontosan ez is volt a 19. századi szegényítörvények szándéka a legtöbb országban. Ehhez hasonlóan, a korai társadalombiztosítási programok többségét azzal a szándékkal hozták létre, hogy segítségükkel maximalizálják a munkaerőpiaci teljesítményt (Ogus, 1979).

Nem kétséges, hogy a dekommodifikáció nagyon vitatott kérdéskör volt a jóléti állam fejlődése során. A munka számára ez mindig is prioritást jelentett. Ha a munkások teljesen piacfüggők, nehéz őket egy szolidaritási akcióra mozgósítani. Mivel erőforrásaik piaci egyenlőtlenségeket tükröznek, a „benn” és „kinn” megosztottsággal jár, ami megnehezíti a munkásmozgalom kialakítását.

A dekommodifikáció erősíti a munkást és csökkenti a munkaadó abszolút fennhatóságát. Pontosan ez az az ok, amiért a munkaadók mindig is szemben álltak a dekommodifikációval.

A dekommodifikált jogok eltérő mértékben fejlődtek ki a modern jóléti államokban. A szociális segítségnyújtásra épülő jóléti államokban a jogok nem annyira a munkatejesítményhez, mint a bizonyítható szükségletekhez kapcsolódnak. Az igényjogosultság vizsgálata és a jellemzően nyomorúságos juttatások ugyanakkor a dekommodifikációs hatás korlátozását szolgálják. Ily módon azokban az országokban, ahol ez a modell a meghatározó (nevezetesen főképp az angolszász országokban), ennek tényleges eredménye végül a piac megerősítése, mivel azok kivételével, akik a piacon kudarcat vallanak, mindenkit a magánszektor jóléti tevékenységének csökkentésére ösztönöz.

A második domináns modell a kötelező társadalombiztosítást viszonylag erős jogostványokkal párosítja. Ám újból csak azt tapasztalhatjuk, hogy ez nem feltétlenül biztosít lényeges dekommodifikációt, mivel az nagymértékben a konkrét jogosultsági és juttatási szabályok függvénye. Németország úttörő volt a társadalombiztosítás területén, ám az évszázad nagyrésze alatt alig ért el valamit a szociális programokkal történő dekommodifikáció vonatkozásában. A juttatások majdnem teljesen a befizetésektől, így a munkától és a foglalkoztatottságtól függték. Más szóval, nem egy szociális jog pusztá megléte az, ami eldönti, milyen mértékben képesek a jóléti programok a piaci függőséggel szemben valódi alternatívákat kínálni, hanem a jog érvényesülését biztosító konkrét szabályok és feltételek összessége.

A jólét harmadik domináns modellje, nevezetesen a Beveridge-féle állampolgári juttatás tűnhet a leginkább dekommodifikáló jellegűnek első pillantásra. Ez mindenkinek egyenlő nagyságú, alapvető juttatást nyújt a korábbi keresektől, hozzájárulástól vagy teljesítménytől függetlenül. Ez valóban szolidaritásikusabb rendszer lehet az előzőeknél, ám nem szükségképpen dekommodifikáló, mivel az ilyen rendszerek csak ritkán képesek olyan szintű juttatásokat biztosítani, melyek az alanyok számára valóban alternatívát biztosíthatnak a munkával szemben.

A dekommodifikáló jóléti államok valójában csak a közel múltban jelentek meg. Ezek minimális definíciójának is tartalmaznia kell azt, hogy a

polgárok szabadon, és állásuk, jövedelmük, általános jólétük potenciális elvesztése vagy csökkenése nélkül kimaradhasanak a munkából, ha ezt szükségessnek érzik. Ennek a definíciónak az alapján például olyan betegbiztosítást követelhetünk, amely az egyén számára betegség esetén normáljövödelmével azonos szintű táppénzt garantál, és a hiányzás jogának elismerését az egészségügyi károsodás minimális bizonyítására esetén olyan hosszú időtartamra, amilyet a biztosított szükségesnek tart. Ezek azok a feltevételek, és ezt érdemes megemlítenünk, melyeket általában az egyetemi oktatók, a köztsztrviselők, a magasabb beosztást alkalmazottak élveznek. Használó követelményeket érvényesíthetünk a nyugdíjak, a gyermekgondozási segély, az oktatási segélyek és a munkanélküliségi biztosítás vonatkozásában.

Egyes nemzettek lépéseket tettek a dekommodifikáció eme szintje felé, de csak a legutóbbi időben, és számos területen jelentős kivételekkel.

A táppénzt az 1960-as évek végén vagy a 70-es évek elején (szinte minden országban) felemelték csaknem a normál jövedelem szintjére, ám betegség esetén még számos országban követelnek azonnali orvosi igazolást, másutt egészen két hétig terjedhető hosszúságú várakozási idő után jár csak táppénz, megint másutt pedig a táppénzre való jogosultság időtartama nagyon korlátozott. Mint a 2. fejezetben látni fogjuk, a skandináv típusú jóléti állam a leginkább dekommodifikáló jellegű, az angolszász pedig a legkevésbé.

A JÓLÉTI ÁLLAM MINT TÁRSADALMI RÉTEGZŐDÉSI RENDSZER

Az osztályhelyzet és az állampolgárság közti viszonyt mind elméleti, mind gyakorlati szempontból figyelmen kívül hagyták, annak dacára, hogy a klasszikus politikai gazdaságtanban és T. H. Marshall úttörő munkáiban is e kérdés hangsúlyosan jelen volt. Kicsit általánosítva azt mondhatjuk, hogy vagy az egész problémakört eleve félretolták (mivel biztosra vették, hogy a jóléti állam egy egyenlőbb társadalmat hoz létre), vagy pedig túl szűken közelítették meg, a jövedelemelosztásra, vagy az iskolázás felfelé irányuló társadalmi mobilitást segítő hatásaira koncentrálvá. Ennél alapvetőbb kérdésnek tűnik, hogy milyen fajta rétegződési rendszer létrejöttét segíti elő a szociálpolitika. A jóléti állam nemcsak egyszerűen egy beavatkozó, korrekciós mechanizmus, amely javít az egyenlőtlenségek szerkezetén, ez saját jogon egyben rétegződési rendszer is, aktív erő a társadalmi viszonyok alakításában.

A történeti összehasonlításra támaszkodva könnyen feltárhathatjuk a jóléti államokba beágyazódott alternatív rétegződési rendszereket. A szegénygondozási hagyomány és annak modern, rászorultsági igazoláshoz kötött társadalmi segítélyezés oldalhajlása nyilvánvalóan eleve rétegződési célokból jött létre. Azzal, ahogy a segítélyezettéket bünteti és stigmatizálja, ez a rend-

szert előmozdítja a társadalmi dualizmusok létrejöttét, és ezért a munkásmozgalom támadásainak egyik fő célpontjává vált.

A konzervatív reformerek – mint Bismarck és von Taffe – által pártolt társadalombiztosítási modell ugyancsak explicit módon az osztálypolitizálás eszköze. Rétegződési szempontból ez egyidejűleg két cél elérésére törekedett. Az első a bérből élők közti különbségek megszüntetése azáltal, hogy az eltérő osztályhelyzetűek és státuscsoportok részére elkülönült jogokat hoznak létre, melyek mindegyike nyilvánvalóan egyedi jogokat és privilégiumokat biztosít alanyainak, ezáltal is hangsúlyozandó az egyének társadalmi állásának különbözőségét. A második cél a közvetlenül a monarchiához vagy a központi államhatalomhoz fűződő egyéni lojalitás kialakítása. Ez volt Bismarck indítéka, amikor a nyugdíjki fizetések közvetlen állami kiegészítését (kipótlását) kitalálta. Ez az állami-korporatíva modell főleg olyan országokban érvényesült, mint Németország, Ausztria, Franciaország és Olaszország, s gyakorta státusfüggő biztosítási alapok labirintusának kialakulását eredményezte.

Ennek a korporatíva hagyománynak egyik rendkívül fontos eleme a közalkalmazottak különösen privilegizált jóléti ellátásának megteremtése (Beamten). Ez részben az államhoz való hűség (lojalitás) jutalmazásának eszköze, részben pedig e csoport egyedülállóan kiemelt társadalmi státusának körülhatárolására szolgál. A korporatíva státusdifferenciált modell főleg a régi céhes hagyományok folyamán. Az újabbszolutista önkényurak, mint Bismarck, ebben a hagyományban az erősödő munkásmozgalom letörésére alkalmas eszközt láttak.

A munkásmozgalom éppoly ellenségesen viszonyult a korporatíva modellhez, mint a szegénységélyezéshez – s erre mindkét esetben nyilvánvaló okai voltak. Am azok az alternatívák, melyeket a munkásság eleinte felkarolt, semmivel sem voltak ezeknél kevésbé problematikusak a munkások egyéni szolidaritás osztályá váló egyesítése szempontjából. A munkásság által eleinte javasolt modell szinte minden esetben az összeszerveződő baráti társaságok vagy a megfelelő párt vagy szakszervezet által támogatott önszerveződő egyesület volt. Ez nem meglepő. A munkások nyilván gyanakvoók voltak az ellenséges állam által finanszírozott reformokkal szemben, és saját szervezeteikben nemcsak az osztályszerveződés alapjait látták, hanem ezeket egyben a szolidaritás és igazságosság egy alternatív világa csírájának, az eljövendő szocialista beérkezés mikrokozmoszának tekintették. Azonban ezek a mikroszocialista társaságok gyakran problematikus osztaggyűjtővé váltak, és inkább szétválasztották, semmint egyesítették a munkásokat. A tagság tipikusan a munkásszintű legerősebb rétegeire korlátozódott, míg a leggyengébbek – akik pedig leginkább igényelték volna a védelmet – nagy valószínűséggel kívül rekedtek. Röviden: az önszerveződő társasági modell sértette a munkásszintű politikai mozgósításnak/szerveződésének céljait.

A szocialista „gettó megközelítés” akkor is akadályt jelentett, amikor a szocialista pártok kormányra kerültek, és megkísérelték megvalósítani azo-

kat a szociális reformokat, melyeket oly sokáig követeltek. A koalíció-építés és a szélesebb szolidaritás kialakításának politikai céljai ahhoz vezettek, hogy jóléti modelljüket újra kellett fogalmazni, mint „népjóléti” modellt. Ily módon a szocialisták felkarolták az univerzalizmus elvét, a liberálisoktól kölcsönzött programjuk tipikusan a demokratikus, azonos szintű, általános adóbevételeiből finanszírozott Beveridge-modell elveit követte.

Mint a részorultság igazolásához kötött segélyezés és a korporatíva társadalombiztosítási alternatívája, az univerzalizmus rendszer előmozdítja a státusegyenlőséget. Minden állampolgárt hasonló jogok illetnek meg, osztály- vagy piaci helyzetétől függetlenül. Ebben az értelemben e rendszer az osztályok közti, össznépmemzeti szolidaritás erősítését célozza. De az azonos szintű univerzalizmus szolidaritása egy történelmileg sajátos osztályszervezet feltelezésén alapszik, melyben a népesség túlnyomó többségét a „kisemberek” alkotják, akik számára egy szerény mértékű, majdnem egalitárius juttatás adekvátumnak tekinthető. Ha ez a feltétel nem teljesül, mint ahogy ez a helyzet a munkásság anyagi jólétének növekedésével és az új középosztályok megjelenésével előáll, az egyéni szintű univerzalizmus szándékai ellenére is a dualizmus kialakulásához vezet, mivel a jobbmodúttak a magánbiztosításokhoz tartoznak és a kiegészítő (béren kívüli) juttatásokról (fringe benefit) folytatott alku eszközéhez folyamodnak, hogy a szerény egyenlőséget kiegészítsék arra a szintre, ami szerintük a jólét szokásos színvonala. Ahol ez a folyamat kibontakozik (mint pl. Kanadában és Nagy-Britanniában), azzal az eredménnyel jár, hogy az univerzalizmus csodálatosan egalitárius szelleme a szociális segélyező államra emlékeztető dualizmusba csap át: a szegények az államra hagyatkoznak, a többiek pedig a piacra.

Valójában nemcsak az univerzalizmus, hanem az összes történelmi jóléti állam-modell szembekerült az osztályszervezet változásából fakadó dilemmával. Am az anyagi jólétre és a középosztály növekedésére adott válaszaik eltérőek voltak, és így más és más rétegződési eredményekhez vezettek. Bizonyos értelemben a korporatív társadalombiztosítási hagyomány volt a leginkább felkészülve a jóléti állammal kapcsolatos új és számaryalóbb várakozások kezelésére, mivel a meglévő rendszert technikailag viszonylag egyszerű volt úgy javítani, hogy méltányosabb (a megváltozott helyzetnek megfelelőbb nagyságú) ellátásokat nyújtson. Az Adenauer-féle 1957-es német nyugdíjreform úttörő volt e tekintetben. Ennek bevallott célja az volt, hogy helyreállítsa azokat a státuskülönbségeket, melyek erodálódtak, mivel a régi biztosítási rendszer képtelen volt a méltányos szintű (adekvát) juttatások biztosítására. Ezt egyszerűen azért érte el, hogy a járadékbevezetéshez kötött juttatásokról áttért a keresetekhez kötött juttatásokra, érintetlenül hagyva a státuskülönbségeket.

A szociális segélyező vagy az univerzalizmus Beveridge-féle rendszerrel rendelkező nemzetek számára az a választás adódott, hogy a piacra vagy az államra bizzák-e a méltányos színvonal megteremtését és a középosztály aspirációinak teljesítését. E politikaválasztás során két alternatív

modell kialakulását figyelhetjük meg. Az, amelyik Nagy-Britanniára és az angolszász országok többségére jellemző, megőrzi az alapvetően szerény mérvű állami univerzalizmust, és lehetővé teszi, hogy a piac uralkodjék a nagyobb jólétet növekvő társadalmi rétegek érdekében. Az ilyen csoportok politikai ereje következtében az ebből keletkező dualizmus nem egyszerűen az állam és a piac között jön létre, hanem a jóléti transzferek különböző formái között is: ezekben az országokban a közkiadások leggyorsabban növekvő tételét az ún. magán-jóléti programok részére nyújtott adószubvenciók alkotják. És ennek aztán tipikusan az a hatása, hogy a közjóléti szektor egyre kevésbé univerzaliztikus transzfer-rendszere a közjóléti részről mind kevesebb politikai támogatást kap.

A másik alternatíva az univerzalizmus és a méltányos színvonal szintézisét a piacon kívül kísérte meg létrehozni. Ezt az utat azokban az országokban követték, melyekben az állam az egységes mértékű egalitáriánus rendszer mellett, előlé, kormányrendelettel vagy törvényhozási úton létrehoz egy második szintet, egy luxusszínvonalú, univerzális kiterjedésű kiegészítő biztositási rendszerben egyesítve az új közjóléti juttatásokat. A fontosabb példák Svédország és Norvégia. Azáltal, hogy biztosítja a juttatások elvárosoknak való megfelelését, ez a megoldás újra bevezeti a juttatások egyenlőtlenségeit, de hatásosan eltörli a piac útját. Így sikerül fenntartania az univerzalizmust és a politikai konszenzus olyan fokát, ami nélkülözhetetlen az ilyen jóléti állam-modell által megkövetelt magas adószintek széleskörű és szolidarisztikus támogatásának megőrzéséhez.

A JÓLÉTI ÁLLAMOK TÍPUSAI

Ahogy áttekinthetjük a szociális jogokban és a jóléti állam rétegződési hátsáiban meglévő nemzeti különbségeket, azt látjuk, hogy az állam, a piac és a család szerepe is mind minőségileg különbözik. A jóléti államok között fellelhető különbségek tehát nem egyetlenesen oszlanak el, hanem a működésmód mentén képezhető csoportok (cluster) szerint szóródnak.

Az egyik csoportban találjuk a „liberális” jóléti államot, melyben a rászorultság igazolásához kötött segélyezés, a szerény színvonalú univerzális transzferek vagy az ugyancsak szerény társadalombiztosítási rendszerek játsszanak domináns szerepet. A juttatások elsősorban egy alacsony jövedelmű, általában a munkásosztályhoz tartozó, az államtól függő helyzetben lévő klientúrától gondoskodnak. Ebben a modellben a szociális reform előbbrehaladási lehetőségeit kegyetlenül behatárolják a hagyományos, liberális munkaelet normái: ez az, ahol a jóléti szféra határai egyenlőek a munka helyett a segély választásának határhajlandóságával. A jogosulási szabályok következőképp szigorúak és gyakran stigmához kapcsolódnak; a juttatások tipikusan szerények. Ezzel szemben az ilyenfajta állam támogatja a piacot, akár passzívan – azáltal, hogy csak egy minimális ellátást biz-

tosít –, akár pedig aktívan – a „magán” jóléti rendszereknek nyújtott szubvenciókkal.

A következmény az, hogy az ilyenfajta működésmódú állam minimális juttatásos és a dekommodifikáló hatásokat, hatáskorlátozza a szociális jogok terjedelmét, és egy olyan rétegződési rendszert hoz létre, amely az állami jóléti ellátás alanyainak biztosított tisztas szegénység relatív egyenlőségnek, a többség számára nyújtott piac által differenciált jólétnek, és a kettő közötti oszlatypolitikai dualizmusnak a keveréke. E modell archetipikus példái az Egyesült Államok, Kanada és Ausztrália.

A második csoportba olyan országok tartoznak, mint Ausztria, Franciaország, Németország és Olaszország, melyekben a korporatív-etatiszta történelmi örökséget felfelé korrigálták, hogy gondoskodjanak az új „posztindusztriális” oszlatypolitikákból eredő igények kielégítéséről. Ezekben a konzervatív és erősen korporatívista jóléti államokban a piaci hatékonyság és az áruvá tétele liberális rögzítését szinte sosem vitatták. Itt viszont a státus különbségek megőrzésére való törekvés volt domináns; következőképp a jogokat osztályhoz és státushoz kapcsolták. Ezt a korporatívizmust rejtette magában a jóléti funkciók biztosítására a piac helyett tökéletesen kész állami építmény, így tehát itt a magánbiztosítás, illetve a foglalkozáshoz kapcsolódó bérrel kívüli juttatások valóban csak marginális szerepet játszanak. Másfelől viszont az állam elkötelezettsége a státuskülönbségek fenntartása mellett azt jelenti, hogy a redistribúciós hatás elhanyagolható.

Azonban a korporatív működésmódú rendszerek formálódásában általában az egyház is nagy szerepet játszik, s így ezek erősen elkötelezettek a hagyományos családkepek megőrzése mellett. A társadalombiztosítás tipikusan nem terjed ki a munkaviszonyban nem álló felesekre, és családi pótlékok ösztönzik az anyaságot. A bölcsőde, az ehhez hasonló családi szolgáltatások szembetűnően fejletlenek, a szubszidiaritás (kiegészítőlegesség) elve pedig annak hangsúlyozására szolgál, hogy az állam csak abban az esetben avatkozik be, ha a család lehetőségei tagjai megsegítésére már ki merültek.

A harmadik, és nyilván legkisebb csoport azokból az országokból áll, melyekben az univerzalizmus és a szociális jogok dekommodifikációja elvét az új közjóléti jogokra is kiterjesztették. Ezeket nevezhetjük szociáldemokrácia típusúaknak is, mivel ezekben az országokban világosan a szociáldemokrácia volt a szociális reform mögött álló domináns erő. A szociáldemokraták az állam és a piac, illetve a munkásosztály és a közjóléti dualizmusának eltűrése helyett inkább egy olyan jóléti államra törekedtek, amely a legmagasabb szinten biztosít egyenlőséget, nem pedig csak a minimális igények kielégítésének egyenlőségét garantálja, mint ahogy ez máshol lenni szokott. Ez egyrészt azzal a következménnyel járt, hogy a szolgáltatásokat és juttatásokat olyan magas szintűre kellett emelni, hogy az új közjóléti jogok legkényesebb ízlését is kielégítsék, másrészt pedig azzal,

hogy a munkások ugyanazokban a minőségű jogokban részesüljenek, mint a jobb módúak.

Ez a formula az erősen dekommodifikáló és univerzaliztikus programok olyan keverékét jelenti, melyek ugyanakkor figyelembe veszik a differenciált elvárásokat. Ily módon a fizikai munkások az alkalmazottakkal vagy köztisztviselőkkel azonos jogokat élvezhettek, és minden rétegre kiterjedő univerzális biztosítási rendszer jött létre, noha a juttatások a szociális jövedelmi színvonalhoz igazodtak. Ez a modell kiszorítja a piacot, és ennek következményeképp létrehoz egy alapvetően univerzális szolidaritást a jóléti állammal. Mindenki részese a juttatásokból; mindenki függő helyzetben van, és így feltehetően mindenki hajlamos lesz fizetni.

A szociáldemokráta működésmódú állam emancipatorikus politikájára egyszerre veszi célba a piacot és a hagyományos családot. Szemben a korporatív-kiegészítőleges modellel, az alapelv nem az, hogy várjuk meg, míg a család segítségnyújtási kapacitása kimerül, hanem az, hogy előre társadalmasítsák a családi lét költségeit. Az ideál nem a családra való ráutaltság maximálása, hanem az egyéni függetlenség elősegítése. Ebben az értelemben ez a modell a liberalizmus és a szocializmus sajátos ötvözet. Az eredmény egy olyan jóléti állam, amely közvetlenül a gyerekeknek nyújt transzfereket, és közvetlen felelősséget vállal a gyermekek, az idősek, az önmagukon segíteni nem tudók gondozásáért. Ezzel összhangban ez súlyos társadalmi szolgáltatási kötelezettségvállalást is jelent, amely nemcsak a család igényeinek kielégítésére szolgál, hanem megengedi a nőknek, hogy a munkát választhassák a háztartás helyett.

A szociáldemokráta működésmódú jóléti állam talán legszembeesőbb jellemzője a munka és a jólét összekapcsolódása. Egyidejűleg valóban elkötelezett a garantált teljes foglalkoztatás mellett, és teljes mértékben függ annak megvalósításától. Egyfelől a munkához való jognak egyenlő státusa van a jövedelemmegőrzés jogával. Másfelől a szolidariztikus, univerzális, dekommodifikáló jóléti rendszer fenntartásának hatalmas költségei azt jelentik, hogy az kénytelen minimalizálni a szociális problémákat és maximalizálni bevételeit. Ezt pedig nyilván akkor lehet a leginkább elérni, ha a legjobban dolgoznak, és ha minél kevesebben élnek szociális transzferekből.

A másik két alternatív működési mód-típus egyike sem tekinti a teljes foglalkoztatottságot a jóléti állam mellett elkötelezettsége integráns részének. A konzervatív hagyományban, természetesen, a női foglalkoztatás diszpreferálása akadályozza ezt, míg a liberális ideál esetében nem annyira a nemi szerepek számitanak, mint inkább a piac szentsége. A következő fejezetekben bemutatjuk majd az egyes jóléti államszervezeteket, ám azt is látnunk kell, hogy nincsenek tisztá esetek. A skandináv államok lehetnek ugyan alapvetően szociáldemokráta típusúak, de azért még nem mentesek a legfontosabb liberális elemektől. Ugyanakkor a liberális működésmód sem jelent tiszta típust. Az amerikai társadalombiztosítási rendszer redisztributív, kötelező és távolról sem felel meg biztosításmatematikai követel-

ményeknek. A New Deal – legalábbis kezdeti megfogalmazásában – volt annyira szociáldemokráta jellegű, mint a mai skandináv szociáldemokrácia. És az európai konzervatív működésmódú államok magukba olvasztották mind a liberális, mind a szociáldemokráta impulzusokat. Az évtizedek múltával egyre kevésbé korporativisták és autoritariánusak.

Azonban a tisztaság hiánya ellenére is, ha a jóléti állam meghatározására szolgáló alapvető ismérveinknek közül van a szociális jogok minőségéhez, a társadalmi rétegződéshez, és az állam, piac és család viszonyához, nyilvánvaló, hogy a világ elkülönült működésmód-csoportokra oszlik. Ha a jóléti államokat a „több” és a „kevésbé”, vagy valójában a „jobb” és a „rosszabb” dimenziójára mentén kíséreljük meg összehasonlítani, úgy nyilván teljesen félrevezető eredményeket kapunk.

A JÓLÉTI ÁLLAM-TÍPUSOK LÉTREJÖTTÉNEK OKAI

Ha a jóléti államok valóban három különböző osztályra válnak szét, akkor ez egyúttal felveti a jóléti államok különbözősége mögött álló okok meghatározásának lényegesen bonyolultabb feladatát. Milyen magyarázó erővel rendelkezik a működésmód-típusok kialakulása szempontjából az iparosodottság, a gazdasági növekedés, a kapitalizmus vagy a munkásszertály politikai ereje? Az első felszínes válasz e kérdésre bizonyára az lenne: nagyon kicsivel. Az általunk vizsgált nemzetek a munkásszertály szervezetségének változója kivételével az összes többi változó tekintetében elég nagyfokú hasonlóságot mutatnak. És mind a három típuson belül találhatók olyan országok, melyekben erős munkásszertályom vagy párt működik.

A jóléti állam fejlődésével foglalkozó elméletnek nyilván újra kell gondolnia a saját kauzális feltevéseit, ha magyarázatot kíván adni a típusok kialakulására. Fel kell adni azt a reményt, hogy találhatunk egyetlen erős kauzális magyarázó tényezőt; a feladat a kiemelkedően fontos interaktív hatások azonosítása. Az előző érvelésre alapozva különösen három tényező tűnik fontosnak: az osztályszerteztettség természete (elsősorban a munkásszertály esetében); az osztálypolitikai koalíciós struktúrák; és a működésmód intézményesülésének történelmi öröksége.

Mint már említettük, egyáltalán nem feltétlenül biztos, hogy a munkások automatikusan szocialista osztályidentitást alakítanak ki; s az sem tűnik túl plauzibilisnek, hogy szervezetszertélyeknek éppen svéd módon kell kialakulnia. A munkásszertály közösségeinek tényleges történeti kialakulása különböző módokon megy végbe, és éppígy különbözőek lesznek céljaik, ideológiájuk és politikai teljesítőképességük is. Alapvető különbségeket találhatunk mind a szakszertezeti mozgalomban, mind a pártok tekintetében. A szakszertezetek lehetnek ágazatiak vagy éppen általánosabb célokra törekvők, lehetnek felekezeti vagy világi alapon szervezettek, lehetnek ideológikusak vagy a szűken vett szakmai szerveződés (business-unionism) hívei. Bármilyenek is azonban, milyenségük döntő hatást gyakorol a politikai, ér-

dekarikulációra, az osztálykohézióra és a munkáspárt mozgásterére. Nyilvánvaló tehát, hogy a munkásosztály szervezetségéről szóló álláspontnak figyelembe kell vennie a szakszervezeti struktúráját.

A szakszervezeti mozgalom struktúrája azután vagy tükröződik a munkáspárt-alkításban, vagy nem. De milyen feltételek mellett rendelkezhetünk bizonyos jóléti állam-következményeket egyes meghatározott párt-konfigurációkhoz? Számos tényező hat abba az irányba, hogy jóformán lehetetlen azt feltételeznünk, miszerint bármilyen munkás- vagy baloldali párt valaha is képes lenne egyedül egy jóléti állam megteremtésére. Felekezeti vagy egyéb különbségek lépnek fel, és csak rendkívüli történelmi feltételek fennlamenti többség elég hosszú ideig ahhoz, hogy egy munkáspárt legyen egyedül a par-

Már említettük, hogy a hagyományos munkásosztály aligha alkotott valaha is választási (szavazói) többséget. Ebből pedig az következik, hogy az osztályszervezetségi elmélet látóhatára túl kell hogy terjedjen a fő baloldali pártokon. Történeti tény, hogy a jóléti állam létrehozása a politikai koalíció-alkotáson múltott. Az osztálykoalíciók struktúrája jóval nagyobb jelentőséggel bír, mint bármelyik párt hatalmi erőforrásai önmagukban véve. Az alternatív osztálykoalíciók jelentőségét viszont az osztályformálódás mikéntje már eleve részben meghatározza. Az ipari fejlődés korábbi szakaszaiban szokásosan a falusi népesség sokáig a legnagyobb szavazati joggal rendelkező csoport marad. Ha a szociáldemokraták politikai többséget akartak, akkor ebben az esetben politikai szövetséget kényszerültek keresni. A történelem számos paradoxonának egyike, hogy a szocializmus jövője szempontjából épp a falusi osztályok váltak meghatározó jelentőségűvé. Ahol a falusi gazdaságban a kis, tőkeintenzív családi farmgazdaságok játszottak domináns szerepet, ott tágabb tér nyílt a koalíciós szövetezésre számára, mint ott, ahol a nagy mennyiségben rendelkezésre álló olcsó munkaerő volt a falusi gazdaság alapja. És ahol a farmerek politikailag artikuláltak és jólszervezettek voltak (mint Skandináviában), ott egyenesen kitűnő terep kínálkozott a politikai alkuk számára.

A farmerek szerepe a koalícióalkotásban és ezen keresztül a jóléti állam kifejlődésében világos. Az északi országokban a teljes foglalkoztatáson alapuló jóléti államhoz szükséges széleskörű vörös-zöld koalíció feltételeit a mezőgazdasági árák cserébe adott szubvencionálásával teremttették meg. Ez különösen így volt Norvégia és Svédország esetében, ahol a mezőgazdasági munka nagyon bizonytalan kimenetű és nagymértékben az állami segí-lyektől függő. Az Egyesült Államokban a New Deal is egy hasonló koalíción nyugodott (melyet a Demokrata Párt kovácsolt össze), ám azzal a fontos különbséggel, hogy a munkaintenzív Dél megakadályozta egy valóban univerzális társadalombiztosítási rendszer kialakítását, és szemben állt a jóléti állam további fejlődésével.

Ezzel szemben a kontinentális Európa falusi gazdasága nagyon kedvezőtlen környezetet volt egy vörös-zöld koalíció szempontjából. Gyakorta, mint pl. Németországban és Olaszországban a mezőgazdaság nagy része

munkaintenzív volt, s így a gazdálkodók a szakszervezeteket és a baloldali pártokat fenyegetésnek tekintették. Továbbá a kontinens konzervatív erői sikeresen egyesítették a farmereket „reakciós” szövetségekbe, elősegítve ezzel a munka politikai elszigetelődését.

A II. világháború után a politikai többség nagymértékben a mezőgazdasági osztálypolitika kérdésén múltott. Így tehát ebben az időszakban a jóléti állam fejleményeit mindig az az erő diktálhatta, amelynek sikerült megnyernie a farmereket. A vörös-zöld szövetség hiánya nem feltétlenül jelentette egyben azt is, hogy semmilyen jóléti állam-irányú reform nem volt lehetséges. Ellenkezőleg, ez inkább azt határozta meg, hogy melyik politikai erő vált képessé ennek formába öntésére. Nagy-Britannia kivételét jelent az általános szabály alól, mivel ott a mezőgazdasági népség politikai jelentősége már a századforduló előtt erodálódott. Ily módon Nagy-Britannia koalíciós logikája már korán azzal a dilemmával találkozott, mellyel az egyéb országok többsége csak jóval később szembesült, nevezetesen, hogy a feltörekvő alkalmazotti réteg válik döntővé a politikai többség megszerzése szempontjából. A jóléti államok megszilárdulása a II. világháború után alapvetően új közeposztályokkal alkotott koalíción állt vagy bukott. A szociáldemokrácia számára a kihívást a munkásosztály is az alkalmazottak követeléseinek olyan szintetizálása jelentette, melynek során nem adják fel a szolidaritás melletti elkötelezettségüket.

Mivel az új közeposztályok történetileg viszonylag kedvező helyzetet élveztek a piacon, így meglehetősen sikeresen tudták kielégíteni tagjaik jóléti igényeit az államon kívüli redszerekben, vagy – mint a közalkalmazottak esetében – egy privilegizált állami jóléti rendszerre támaszkodva. Az új foglalkoztatási biztonság hagyományosan olyan szintű volt, hogy számukra a teljes foglalkoztatás csak periferikus jelentőséggel bírt. Végezetül pedig minden drasztikus jövedelemkiegyenlítő program ellenséges viszonyulásra számíthatott a közeposztálybeli klientúra körében. Ezek alapján világos, hogy az új közeposztályok megjelenése a szociáldemokrata orientációjú programok elvetését és a liberális jóléti állam-modell megerősödését eredményezi. Az új közeposztályok politikai vonzalmi valóban döntő jelentőségűek voltak a jóléti állam konszolidációja szempontjából. Szerepük a korábban leírt háromféle működésmód-típus kialakításában világos. A skandináv modell szinte teljes egészében a szociáldemokrácia arra való képességén alapult, hogy ezeket a rétegeket is azon újfajta jóléti állam hatókörébe vonja, amely már olyan juttatásokat biztosít, melyek megfelelően a közeposztályok várakozásainak, de eközben mégis fenntartja a jogok univerzalizmusát. Valójában azáltal, hogy kiterjesztette a szociális szolgáltatásokat és a közösségi foglalkoztatást, a jóléti állam közvetlenül is közreműködött egy a szociáldemokrácia irányában hathatósan elkötelezett közeposztály létrehozatalában.

Ezzel szemben az angolszász országokban épp azért maradt fenn a re- ziduális jóléti modell, mivel az új közeposztályokat nem sikerült a piactól az államhoz csábitani. Osztályszempontból a következmény a dualizmus

mokraták részben azért érhették ezt el, mivel náluk a magánpiaci jóléti indikátorok viszonylag fejletlenek voltak, részben pedig azért, mert képesek voltak egy olyan jóléti állam kiépítésére, melynek juttatásai elegendő luxust tartalmaztak egy igényesebb közönség igényeinek kielégítéséhez is. Ez egyben magyarázza a skandináv jóléti államok rendkívüli költségességét is.

Am egy olyan elmélet, mely a jóléti állam növekedésének magyarázatára kíván vállalkozni, képes kell, hogy legyen megérteni annak megszorításait, csökkenését is. Általában úgy hiszik, hogy a jóléti állam ellenhatásaként létrejövő mozgalmak, adó elleni tiltakozások akkor lágnak fel, a visszaesések akkor jelentkeznek, amikor a szociális kiadások terhei túl nagyvá válnak. Paradox módon azonban ennek épp az ellenkezője igaz. A jóléti állam-ellenesség az elmúlt évtizedekben általában ott volt a legkevésbé érzékelhető, ahol a jóléti kiadások a legmagasabbak voltak, és vice versa. Miért?

A jóléti állam torz hatásainak kockázata nem a kiadásokon, hanem a jóléti állam osztályjellegén múlik. A középosztályi jóléti államok, legyenek akár szociáldemokraták (mint Skandináviában), vagy korporatívák (mint Németországban), kikövécsölik a középosztályi lojalitását. Ezzel szemben a liberális, reziduális jóléti államok, mint az Egyesült Államoké vagy Kanadaé, vagy mint aminek irányába Nagy-Britannia egyre inkább tart, egy csekély létszámú, s gyarkorta politikailag is gyenge társadalmi réteg lojalitását alapulnak. Ebben az értelemben azok az osztálykoalíciók, melyekben e három különböző jóléti államtípus (működésmód) gyökerezett, nemcsak ezek múltbeli alakulásának, de jövőbeli kilátásainak magyarázatára is szolgálhatnak.

Fordította Semjén András

Forrás: The Three Worlds of Welfare Capitalism, Princeton University Press, 1990 19-34. old.

Jegyzet

1. Ezt az irodalmat számos szerző részletesen ismerteti. Lásd pl. Wilensky és társai (1985), Kiváló és erősebben kritikus értékelések találhatók pl. Uusitalo (1984), vagy Shalev (1983), valamint Skocpol és Amenta (1986) munkáiban.

Irodalom

- D. Cameron, 1978: The expansion of the public economy: a comparative analysis. *American Political Science Review*, 4.
 P. Curtright, 1965: Political Structure, Economic Development, and national social security programs. *American Journal of Sociology*, 70: 537-50.
 L. Day, 1978: Government pensions for the aged in 19 industrialized countries. In R. Tomasson (ed.), *Comparative Studies in sociology*, JAI Press.
 G. Esping-Andersen, 1985: *Politics against Markets*. Princeton Univ. Press.
 G. Esping-Andersen, 1987: Citizenship and socialism: de-commodification and solidarity in the welfare state. In G. Esping-Andersen, M. Rein, and L. Rainwater

megjelenése. A jóléti állam elsősorban a munkásosztályról és a szegényekről gondoskodik. A középosztályok ellátásában a magánbiztosításokra és a béren kívüli juttatásokra hárul jelentős szerep. Mivel a középosztályok válságos (szavazati) jelentősége nagy, teljesen logikus, hogy a jóléti állam hatáskörének további kiterjesztése ellenállásba ütközik.

A harmadik, a kontinentális európai jóléti állam működésmódra ugyancsak formáló hatással voltak az új középosztályok, de más módon. Az ok történeti jellegű. Mivel ezeket a jóléti rendszereket konzervatív politikai erőf hozták létre, ezek a rendszerek intézményesítettek egy a foglalkozási szegregáción alapuló társadalombiztosítási programot, és végső soron a rendszert létrehozó politikai erő megőrzésére irányuló lojalitást a középosztályban. Adenauer 1957-es nyugdíjreformja explicit módon a középosztály lojalitásának felélesztését szolgálta.

KÖVETKEZTETÉS

Bemutattuk a jóléti állam fejlődésének egy, az egyszerű osztályszervezettségi-modelltől eltérő alternatív magyarázatát. Ezt a lineáristól az interaktív megközelítés felé való elmozdulás elméleti szükségességének felismerése motiválta, akár a jóléti államok, akár az ezeket létrehozó okok magyarázata is a célunk. Ha a jóléti államokat akarjuk tanulmányozni, ehhez olyan kritériumok halmazát kell először kidolgoznunk, melyek meghatározzák a társadalomban betöltött szerepüket. Ez a szerep biztosan nem önmagában a költségek vagy az adóztatás; nem is szükségképpen az egyenlőség megteremtése. Bemutattunk egy, a jóléti államok összehasonlítására alkalmas keretet, amely figyelembe veszi azokat az elveket, melyekért a történelmi aktorok készen voltak egyesülni és harcolni. Amikor a jóléti államban megtestesült elvekre összpontosítunk, elkülönülő működésmód-típusokat fedezünk fel, nem pedig pusztán mennyiségi különbségeket egy közös nevező alapján.

A működésmódok különbségeinek hátterében meghúzódó történelmi okok interaktívak. Magukba foglalják egyfelől a munkásosztály politikai megszerveződésének módjait, másfelől pedig a politikai koalícióképzést a mezőgazdasági alapú társadalomból a középosztályon alapuló társadalomba való átmenet során. A politikai koalícióalkotás kérdése döntő fontosságú. Harmadsorban a múlt reformjai jelentősen hozzájárultak az osztálypreferenciák és a politikai viselkedés intézményesüléséhez. A korporatív modellben a hierarchikus státuskülönbségeken nyugvó társadalombiztosítás kötötte a középosztály lojalitását egy bizonyos fajta jóléti államhoz. A liberális modellekben a középosztály intézményesen elköteleződött a piac mellett. És végül Skandináviában a szociáldemokrácia sorsa az elmúlt évtizedekben nagyrészt egy olyan középosztályi jóléti állam létrehozásához kötődött, amelynek juttatásaiból mind a hagyományos munkásosztálybeli klientúra, mind pedig az új alkalmazotti rétegek részesülnek. A skandináv szociáldemokrácia